

Incitament för ökad odling av trindsäd i Sverige

Hur kan stöd och styrmedel utformas för att nå 150 000 hektar trindsädsodling?

Projekt: Omställningsstöd gröna proteiner

44 000 ha

Nuvarande odlingsareal

trindsäd i Sverige idag

150 000 ha

Målsatt areal

för hållbar inhemsk produktion

Bakgrund

Sverige odlar idag 44 000 hektar trindsäd, dvs baljväxter som odlas för sina mogna frön. Det är lite i förhållande till vad som skulle behövas för en stabil inhemsk värdekedja för baljväxter. Jordbrukslandskapet domineras av spannmål och vi är beroende av import av proteingrödor och insatsvaror. En ökad odling av trindsäd bidrar till en positiv effekt på klimatmålen (kvävebindning); är i linje med både livsmedelsstrategin och aktuella kostråd; samt adresserar behovet av ökad självförsörjning både nationellt men även ur ett europeiskt perspektiv. Den ökade variationen i odlingslandskapet som ytterligare grödor skapar är positivt för vilda djur och växter samt kan reducera behovet av att använda växtskyddsmedel och minska problem med övergödning.

Projektet Omställningsstöd gröna proteiner har undersökt hur nuvarande stödsystem kan justeras för att nå 150 000 hektar trindsädsodling i Sverige. Detta motsvarar en åttondel av tillgänglig åkermark, och skulle uppfylla odlingsrekommendationer för kvävefixerare i växtföljden. Analysen bygger på genomgång av befintliga stöd, rapporter från Jordbruksverket, jämförelser med andra EU-länder, modellberäkningar med SASM (Swedish Agricultural Sector Model), enkätsvar från 1 648 lantbrukare samt insikter från projektets referensgrupp.

Nuläge

Policy i Sverige

Det svenska stödsystemet är utformat utan direkta incitament för odling av specifika grödor. Inom EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) saknar Sverige kopplade stöd för odling av proteingrödor till skillnad från många andra medlemsländer.

- Gårdsstödet är frikopplat från vad som odlas och ger inga direkta incitament för trindsäd.
- Eco-schemes erbjuder ettåriga miljöersättningar. Ett proteingrödestöd på 900 kr/ha utreddes av Jordbruksverket men bedömdes ge liten effekt på grund av en kombination av för låg ersättningsnivå och begränsad efterfrågan.
- Investeringsstöd och projektstöd finns och kan användas för att direkt stödja satsningar på trindsäd, men det finns ingen öronmärkt styrning.

Förändringar i växtföljden är förknippade med ekonomiska risker som lägre avkastning och etableringskostnader. Nuvarande stöd täcker inte dessa risker. Den pressade lönsamheten i växtodlingen bromsar förändringsviljan även om många lantbrukare har insikt i att ökad trindsädesodling långsiktigt skulle ha positiva effekter.

Internationella jämförelser

I Sverige upptar trindsäd knappt 2 % av jordbruksarealen. Inom EU ligger Litauen med knappt 5 % i framkant, vilket är mycket i jämförelse med andra stora producenter som Frankrike (~0,88 %), Spanien (~0,82 %) och Polen (~0,89 %). Litauens nivå nåddes efter att de 2022 införde ett 10-årigt stödsystem med cirka 300 €/ha i riktat stöd och 40 % investeringsstöd. Grundkravet är att man ska ha fyra olika grödor i växtföljden och minst 20 % av arealen ska utgöras av proteingrödor.

Resultat

SASM-modellens beräkningar: Stödnivåer och effekter

SASM simulerar effekten av ett riktat hektarstöd till trindsäd (foderärt och åkerböna), med utgångspunkt i lönsamhetsjämförelser med spannmål. Beräkningen nedan bygger på 2025 års prisnivåer och utgår från att trindsäd bara kan odlas vart sjunde år.

Analysen visar fyra scenarier där effekten av tre olika nivåer på ett riktat stöd till trindsäd beräknats samt ett scenario där det beräknas vilket stöd som behövs för att komma upp till 150 000 hektar. Det riktade stödet antas ligga på samma nivå både för konventionellt odlade proteingrödor och för ekologiska. I simuleringen är alla andra

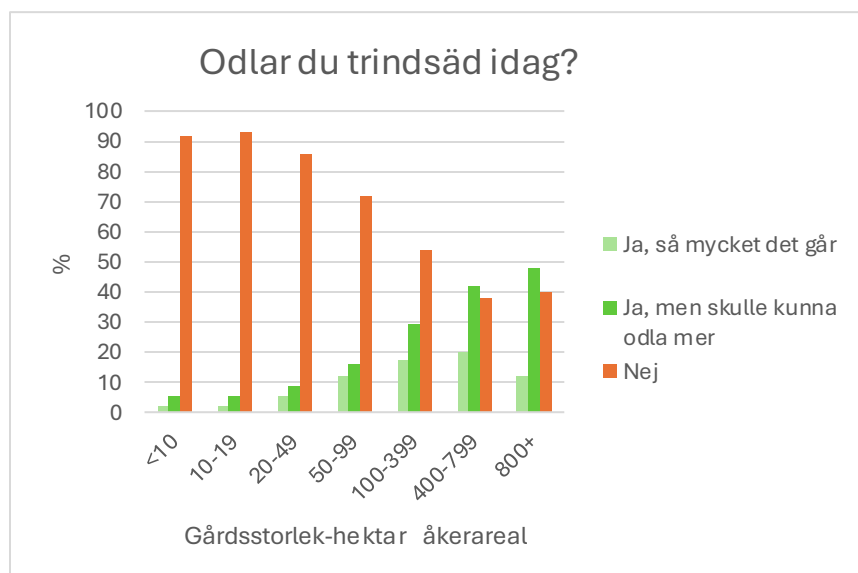
stöd oförändrade. Scenarierna är alltså en simulering av hur det skulle kunna se ut om det funnits ett riktat stöd till proteingrödor 2025.

Stödnivå	Beräknad effekt
500 kr/ha	Ökning med 38 000 ha (främst på bekostnad av fodersäd och vårsäd)
900 kr/ha	Ökning med 71 000 ha (höst- och vårsäd samt vall trängs ut)
1 500 kr/ha	Ökning med 108 000 ha (växtföljden stuvras om, mark tas in från obrukad areal)
> 1 500 kr/ha	projekt målet på totalt 150 000 ha uppnås

Vid stöd över 1 500 kr/ha planar effekten ut då det blir allt svårare att hitta utrymme i växtföljden. Modellen bekräftar också att hektarstöd framförallt gynnar stora gårdar och konventionell odling till foder, medan ekologiska producenter redan ofta odlar trindsäd och ger svagare respons på ekonomiska incitament då det relativa stödet är mindre.

Enkätresultat: Lantbrukarnas perspektiv

Enkäten skickades till lantbrukare som gjort SAM-ansökan 2024. Totalt inkom 1 648 svar med god geografisk och storleksmässig spridning, men med något högre svarsfrekvens på gårdar med större arealer.

Värt att notera att hälften av alla mellanstora gårdar (100–399 ha) som representerar 50% av Sveriges åkerareal inte odlar trindsäd alls, och nära 30 % av dem anger att de skulle kunna odla mer.

Vad hindrar odling av trindsäd?

Hindren varierar beroende på gårdsstorlek:

- Små gårdar (<50 ha): Brist på kunskap, tekniska utmaningar samt saknad infrastruktur för torkning och lagring.
- Stora gårdar (>400 ha): Låg lönsamhet, stor skördevariation, ekonomiska risker och osäker avsättning/marknad.

Vilka stödformer efterfrågas?

- Hektarstöd - Det mest efterfrågade stödet bland alla gårdsstorlekar. Över 40 % uppger det som förstaval.
- Stöd vid utebliven skörd (skördeförsäkring) - Särskilt viktigt för medelstora och stora gårdar.
- Garanterad avsättning/kontrakt - Stark efterfrågan i samtliga grupper.
- Startbidrag och subventionerad rådgivning - Viktigt för mindre gårdar.

Värt att nämna är att över 80 % av enkätens mellanstora gårdar (100–399 ha) saknar kontakt med uppköpare av trindsäd av livsmedelskvalitet vilket är en kritisk flaskhals.

Önskade förutsättningar

I fritextsvar återkom att den viktigaste frågan för de flesta svarande är ekonomin. Många upplever att lönsamheten för baljväxter är för låg i förhållande till risk och arbetsinsats. Flera ser ekonomiskt stöd som nödvändigt, särskilt i uppstartsfasen eller vid missväxt, men några svarande uttrycker samtidigt skepticism till stödformer som riskerar snedvrída marknaden, exempelvis hektarstöd. Osäker marknad och avsättning är en annan återkommande fråga: det saknas mottagningsplatser, förädlingskapacitet och logistiklösningar; detta verkar gälla särskilt för mindre gårdar och för baljväxter till humankonsumtion. Osäkerheten på marknaden gör att många tvekar och långsiktiga kontrakt och bättre samordning i värdekedjan efterfrågas. För att nå en stabil marknad behöver hela kedjan från odling till konsument fungera och vara lönsam för alla led. Odlingstekniska begränsningar spelar också in då baljväxter kräver god växtföljd och inte kan odlas för tätt. Det finns även behov av fler robusta sorter anpassade efter lokala förutsättningar, samt förbättrad teknik för odling, skörd och lagring. Kunskap och rådgivning är ytterligare ett område som behöver utvecklas då det finns en efterfrågan på mer information, praktisk vägledning och bättre kontaktvägar till köpare, särskilt bland småskaliga producenter. Små gårdar uttrycker även svårigheter med att investera i maskiner och infrastruktur. Samtidigt uttrycks ett värde i att småbruk bidrar till beredskap och mångfald.

Rekommendationer

1. Ekonomiskt stöd för odling

- Inför en ettårig miljöersättning för trindsädsodling med en grundnivå på 1 000–1 500 kr/ha, tillämpbar inom ramen för ettåriga miljöåtgärder inom CAP.
- Komplettera med ett avtrappat startstöd på 300–500 kr/ha i minst två år för att sänka tröskeln för lantbrukare som vill komma igång.

Kommentar: Ett hektarstöd på 1000–1500 kr skulle göra det ekonomiskt lika lönsamt att odla trindsäd som exempelvis höstvetete. Initialt föreslår vi dock att stödet uppgår till 1500–2500 kr per hektar för att göra det attraktivt att komma igång. Ett hektarstöd för trindsäd ger inte någon direkt inverkan på odling för humankonsumtion, men kan ses som ett stöd för att öka kunskapen och etablera vanor, för att senare öka sannolikheten för produktion för humankonsumtion. Odling av trindsäd bidrar oavsett till samhällsnytta med ökad kväveinbindning och minskat importberoende av foder och insatsvaror. Vi föreslår att man även ser över möjligheten att komplettera hektarstödet med ett stöd som gynnar odling för humankonsumtion och ekologisk produktion, till exempel genom en extra premie, hur detta ska genomföras för att fungera effektivt måste dock utredas vidare.

2. Infrastruktur och förädling

- Riktade utlysningar och investeringsstöd för torkning, lagring, förädling och paketering, i såväl liten som stor skala (likt Klimatklivet). Exempelvis etablering av industriella anläggningar för halvfabrikat anpassade för offentliga kök och restauranger samt mindre anläggningar på gårdsnivå.
- Prioritera stöd till kooperativa lösningar, som är särskilt effektiva för mindre lantbruk.

Kommentar: För att få hela värdekedjan att fungera behöver infrastrukturen stärkas. Utan satsningar på infrastruktur och förädlingsled riskerar ett hektarstöd att bli meningslöst. Därför är det viktigt att erbjuda ett investeringsstöd för att bygga ut infrastruktur och anläggningar, både storskaliga och småskaliga för ökad mångfald och resiliens i värdekedjan. Exempelvis anläggningar för att förkoka och konservera baljväxter direkt i förpackning i Sverige, vilket är den mest tillgängliga formen för många konsumenter och storkök. Den inhemska efterfrågan är i nuläget inte tillräcklig för en enskild aktör att investera i en anläggning för värmebehandling av baljväxter direkt i förpackning men beredskapslagring och export skulle kunna vara en möjlighet till ökad avsättning till en början.

3. Kunskap och rådgivning

- Skapa incitament för uppstart av en odlarförening för baljväxter genom projektstöd till samarbete eller kompetensutveckling genom en riktad utlysning inom nuvarande CAP-period. Föreningens roll bör vara att stötta odlare genom kompetenshöjande aktiviteter, etablera kontakter mellan odlare och uppköpare och driva odlingsförsök. Efter uppstart finansieras föreningen förslagsvis genom medlemsavgifter liknande andra odlarföreningar.
- Projektfinansiering för att sammanställa befintlig kunskap från ett odlarperspektiv samt för att identifiera vilka kunskapsluckor som finns när det gäller växtförädling och lämpliga sortval.
- Kartlägg kunskapsbehov mer specifikt utifrån gårdsstorlek och region då behoven skiljer sig åt.

Kommentar: Intresset och kunskapen kring odling var lågt enligt enkätsvaren. 2/3 uppgav att det inte var troligt att de kommer att öka odling inom närmaste tiden. Odlarföreningens roll skulle också kunna vara att bidra till ett generellt ökat intresse för odling genom tex odlingstävlingar eller dylikt.

4. Marknad och efterfrågan

- Stärk marknadskoordinering genom att etablera långsiktiga kontrakt och matchmaking-plattformar mellan odlare och uppköpare.
- Stötta insatser som ökar efterfrågan på svenskodlade baljväxter för humankonsumtion, exempelvis via offentlig upphandling och utvärdera beredskapsmöjligheter.
- Stötta experiment för riskdelning, kontraktsodling och nya ekonomiska modeller.

Kommentar: Dessa åtgärder kan finansieras exempelvis via utlysningar från Vinnova och Tillväxtverket eller genom regionala stöd men även av marknadsaktörer och organisationer med intresse i frågan. För störst effekt bör ovan förslag på åtgärder kombineras så att flera hinder adresseras samtidigt vilket stärker hela värdekedjan så att tillgång och efterfrågan ökas simultant och risken för flaskhalsar minimeras.

Summering

Ökad odling av trindsäd utgör på många sätt en allmän samhällsnytta: miljömässigt och genom en ökad resiliens i en orolig omvärld. Det finns goda möjligheter att långsiktigt bygga kompetens, kapacitet och konkurrensfördelar i Sverige men åtgärder behöver tillsättas omgående för omställning tar tid. Tillsammans med andra initiativ som exempelvis industrins Tillväxtagenda Växtbaserat finns det möjlighet att bygga upp en välgrundad trygg och långsiktig försörjning av trindsäd i Sverige som gynnar klimatet, minskar importberoende och samtidigt stärker vår livsmedelsförsörjning.

Detta förslag har tagits fram inom ramen för Vinnovas satsning "Ett nytt recept på Matsystemet". Ett samarbete mellan innovationsplattformarna Proteinrevolutionen, Regenerator och 9outof10.

Projektdeltagare:

Anna Steorn - Proteinrevolutionen, Albaeco, Carl Dyrendahl – Hushållningssällskapet Halland/Lantbrukare, Fredrik Fogelberg – RISE, Hanna Svensson – 9outof10, RISE (Projektledare), Niels Stor Swinkels – RISE, Patrik Rehn – Regenerator

Referensgrupp

Ellen Spånberg Sverdrup – Grästorps kommun; Per Gerhardsson – Lantmännen; Peter Bohlinder – Proteinish; Tobias Wejde – Lantmännen; Tomas Erlandsson - Nordisk Råvara; Sofia Blom – Jordbruksverket

Stort tack till referensgrupp och andra aktörer som Apetit Sverige som bidragit med värdefulla inspel under projektets gång.

Källor och vidare läsning:

Ökad odling av baljväxter till livsmedel och foder – Möjligheter och utmaningar, Jordbruksverket Rapport 2022:07

Förslag på mål och uppföljningsmetoder för svensk livsmedelsproduktion, Jordbruksverkets Rapport RA25:10

Slutrapport omställningsstöd gröna proteiner [Omställningsstöd gröna proteiner | RISE](#)